

แนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยในศาสตร์สาขาใดสาขาหนึ่งนั้น จำเป็นต้องเรียนรู้ และทำความเข้าใจ ในแนวความคิดต่าง ๆ ตลอดจนผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการค้นคว้าวิจัย และเพื่อให้ผลของการศึกษาวิจัยมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น สำหรับงานวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบของ อุทกภัยปี 2531 ที่มีต่อพื้นที่พาณิชย์กรรม และการท่องเที่ยวในเขตชุมชนเมืองหาดใหญ่เล่มนี้ ได้ทำการรวบรวมนิยามที่สำคัญ และแนวความคิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับอุทกภัย พื้นที่พาณิชย์กรรมและ การท่องเที่ยว ดังนี้

2.1 แนวความคิดทางด้านอุทกภัย

2.1.1 นิยามที่สำคัญเกี่ยวกับอุทกภัย

อุทกภัยหรือภัยที่เกิดจากน้ำท่วม เป็นภัยธรรมชาติอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจเกิดขึ้น ได้อย่างกว้างขวางและรุนแรงตามแต่ความแปรปรวนของลมฟ้าอากาศที่จะทำให้เกิดฝนตกใน ท้องถิ่นนั้น ๆ โดยปกติอุทกภัยมักเกิดในฤดูฝน เมื่อเกิดฝนตกหนักหรือเกิดซ้ำ ๆ กัน ๓ บริเวณ โดยบริเวณหนึ่งเป็นเวลานาน ก็จะเกิดน้ำท่าไหลบ่าตามผิวดิน ซึ่งเมื่อมีปริมาณมากขึ้นก็จะรวมตัว ไหลรวมกันลงสู่ที่ต่ำ ถ้าปริมาณน้ำมากเกินไปจนไหลระบายไม่ทัน ก็จะเอ่อท่วมบริเวณนั้น ซึ่ง อาจจะเป็นบริเวณแคบ หรือกว้างขวาง และท่วมในระยะสั้นหรือยาวนานก็ได้ ปริมาณน้ำนี้จะไหล ลงสู่แม่น้ำในเวลาต่อมา และถ้าเมื่อใดปริมาณน้ำมีมากกว่าความจุของลำน้ำนั้น ๆ แล้ว ก็ จะไหลบ่าล้นตลิ่งออกไปท่วมพื้นที่สองฝั่ง กรณีที่เป็นที่ราบลุ่มหรือที่ต่ำก็จะก่อให้เกิดน้ำท่วมซึ่งได้ง่าย เกิดสภาพน้ำท่วมขึ้นทั่วไป สภาพน้ำท่วมดังกล่าวนี้ หากยังไม่ก่อให้เกิดความเสียหายก็ไม่เรียกว่า อุทกภัย แต่ถ้าเกิดน้ำท่วมบริเวณพื้นที่ที่พัฒนาแล้ว และเกิดความเสียหายขึ้น เช่น ในเขตเมือง หรือเขตเกษตรกรรม จึงเรียกว่าเป็นอุทกภัย¹

ฉัตรชัย รัตนไชย² ได้ให้คำจำกัดความของอุทกภัยหรือน้ำท่วมว่า เป็นปรากฏการณ์ ที่น้ำไหลบ่าครอบคลุมพื้นดิน ซึ่งในยามปกติเป็นบริเวณที่ไม่มีน้ำปกคลุม และสามารถใช้ประโยชน์

¹ดำรง จรัสวัฒน์, "อุทกภัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี 2521," บทความเสนอ ต่อการประชุมวิชาการทางวิศวกรรมของ วสท. เสนอที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 22-23 กุมภาพันธ์ 2522.

²ฉัตรชัย รัตนไชย, วิศวกรรมแหล่งน้ำเบื้องต้น (สงขลา : ภาควิชาวิศวกรรมโยธา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2529), หน้า 173

อย่างอื่นได้ การเกิดปรากฏการณ์เช่นนี้มักก่อให้เกิดผลเสียหายทางเศรษฐกิจ และบางครั้งอาจเป็นอันตรายต่อชีวิตของผู้ที่อาศัยอยู่ในบริเวณน้ำท่วมถึง

คิทเทรด (Kittredge, 1948)^๓ ได้ให้คำจำกัดความว่า อุกทกภัยเป็นลักษณะการไหลของน้ำในปริมาณเท่าไรก็ได้ แต่ต้องท่วมในช่วงใดช่วงหนึ่งของลำน้ำ ทั้งนี้เพราะการศึกษาอุกทกภัยจะใช้หลักวัดปริมาณน้ำ (water stage) ระดับน้ำจะสูงเท่าไรก็ได้แล้วแต่จะกำหนดขึ้น

2.1.2 แนวความคิดเกี่ยวกับสาเหตุการเกิดอุกทกภัย

นับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ที่ราบลุ่มริมน้ำ มักจะเป็นบริเวณที่มีศักยภาพสูงเหมาะสำหรับการพัฒนาเป็นเมือง เนื่องจากที่ราบลุ่มเหล่านี้มักเป็นที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะกับการเพาะปลูก พื้นที่ที่ราบเรียบก็ให้ความสะดวกในการพัฒนาถนน ทางรถไฟ และสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ แหล่งน้ำใกล้เคียง อันได้แก่ แม่น้ำ ทะเลสาบ และทะเล ก็เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ เป็นแหล่งน้ำใช้ในครัวเรือน ในการเกษตรและอุตสาหกรรม ตลอดจนเป็นแหล่งกำจัดของเสีย แต่สิ่งที่แฝงมากับประโยชน์ต่าง ๆ จากธรรมชาติเหล่านี้ก็คือ ความหล่อแหลมต่อภัยพิบัติอันเกิดจากอุกทกภัย ซึ่งยากต่อการป้องกัน^๔

สมยศ กิจคำ^๕ ได้กล่าวถึง การขยายตัวของเมืองว่า มีผลกระทบต่ออุทกวิทยาอย่างมาก ภายในตัวเมืองที่มีการพัฒนาจะมีสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย ซึ่งสิ่งก่อสร้างเหล่านี้ จะทำให้สภาพลุ่มน้ำเปลี่ยนไป เป็นผลทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านอุทกศาสตร์เกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะสิ่งก่อสร้างที่เกิดขึ้นใหม่ เช่น อาคารบ้านเรือน ถนนและอื่น ๆ ทำให้ความสามารถในการดูดซึมน้ำของพื้นที่ลดน้อยลง ความสามารถในการเก็บน้ำไว้ในดินจึงน้อยลงไปด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ปริมาณน้ำฝนที่ตกลงมาก็จะเกิดเป็นน้ำป่าได้มากขึ้น โอกาสที่จะเกิดอุกทกภัยจึงมีมากตามไปด้วย

นิพนธ์ ตั้งธรรม^๖ กล่าวถึง การเกิดอุกทกภัยว่า ต้องพิจารณาถึงขนาดของการเกิดและการส่งผลกระทบต่อความเสียหาย ซึ่งนักวิชาการมักจะทำให้ความหมายนับตั้งแต่

^๓Kittredge, J., Forest Influences. (New York : McGraw-Hill Book Company, 1948), อ้างถึงใน เกษม จันทรแก้ว, หลักการจัดการลุ่มน้ำ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2526), หน้า 232

^๔ฉัตรชัย รัตนไชย, วิศวกรรมแหล่งน้ำเบื้องต้น, หน้า 174

^๕สมยศ กิจคำ, "การขยายตัวของเมืองมีผลต่ออุทกวิทยาอย่างไร," วารสารพัฒนาที่ดิน

13 (เมษายน 2520) : 21-22

^๖นิพนธ์ ตั้งธรรม, "การเกิดอุกทกภัยและภัยธรรมชาติ," เทศาภิบาล 84 (มกราคม

2532) : 61

น้ำเริ่มล้นตลิ่งทันที โดยถ้าล้นตลิ่งขึ้นมาเพียงเล็กน้อย ก็ถือเป็นอุทกภัยขนาดเล็ก (small-area flood) แต่ถ้าล้นตลิ่งขึ้นมามากท่วมบ้านเรือน เรือกสวนไร่นาเสียหายเป็นจำนวนมาก ก็จะถูกถือว่าเป็นอุทกภัยขนาดใหญ่ (large-area flood)

โดยทั่วไป สาเหตุของการเกิดอุทกภัยแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ซึ่งลักษณะของการเกิดจะเป็นตัวกำหนดชนิดของอุทกภัยด้วย ดังนี้⁷

1. อุทกภัยที่เกิดจากฝนตกติดต่อกันนาน (Long-rain flood) อุทกภัยแบบนี้เกิดจากการที่ฝนตกติดต่อกันนานหลายวันหรือเป็นสัปดาห์ ความหนาแน่นหรือปริมาณการตกของฝนต่อหน่วยเวลาต่ำ (low-intensity) ส่วนใหญ่จะเป็นฝนที่เกิดจากพายุไซโคลน หรือฝนที่เกิดจากแนวปะทะ (frontal storm) ซึ่งฝนจะตกในบริเวณกว้าง กระจายไปทั่วลุ่มน้ำขนาดใหญ่ ทำให้ดินในลุ่มน้ำอิ่มตัว และไม่สามารถรับน้ำฝนที่ตกลงมาได้อีก น้ำจึงไหลบ่าสู่ลำน้ำ อุทกภัยประเภทนี้ทำให้เกิดความเสียหายเป็นพื้นที่กว้างขวาง ความหนักเบาของอุทกภัยจะขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝนที่ตกลงมา หลังจากดินในลุ่มน้ำอิ่มตัวแล้ว อุทกภัยที่เกิดขึ้นในส่วนต่าง ๆ ของโลกมักจะเป็นชนิดนี้

2. อุทกภัยเนื่องจากหิมะละลาย (Snowmelt flood) เป็นอุทกภัยที่เกิดขึ้นในประเทศแถบอบอุ่นเป็นส่วนใหญ่เกิดขึ้นภายหลังฤดูหนาว เมื่ออุณหภูมิของอากาศเพิ่มขึ้นรวดเร็ว เป็นผลทำให้หิมะทั้งบนที่สูงและที่ต่ำละลายและหลากลงสู่ลำน้ำอย่างรวดเร็ว บางครั้งอาจมีฝนตกด้วย ทำให้การหลากของน้ำรุนแรงขึ้นจึงเกิดอุทกภัยขึ้นได้

3. อุทกภัยที่เกิดจากน้ำท่วมฉับพลัน (flash flood) เป็นอุทกภัยที่เกิดจากการหลากของน้ำ จากภูเขาหรือจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำอย่างรวดเร็ว อันเนื่องมาจากฝนตกหนักในระยะเวลายาว ซึ่งเกิดจากการยกตัวของมวลอากาศโดยการพาความร้อน (convective rainstorms) หรืออาจเกิดจากการตกผสมกันของฝนในท้องถื่น และพายุฝนในลักษณะพายุหมุนไซклонร้อน หรือดีเปรสชัน ประเทศไทยประสบกับอุทกภัยประเภทนี้บ่อย ๆ ในช่วงฤดูฝน เช่น การเกิดน้ำท่วม ที่อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ เมื่อปี พ.ศ.2519 น้ำท่วมฉับพลันทางตอนล่างของลุ่มน้ำ อันเนื่องมาจากฝนตกหนัก ทำลายทรัพย์สินบ้านเรือนของราษฎรบริเวณลุ่มน้ำ มีผู้เสียชีวิต 42 คน รวมทั้งสัตว์เลี้ยงอีกจำนวนมาก

4. อุทกภัยที่เกิดจากน้ำในดินขึ้นบนเป็นน้ำแข็ง (frozen-soil flood) เป็นอุทกภัยที่เกิดขึ้นในประเทศแถบอบอุ่น ไม่เกิดขึ้นในประเทศแถบร้อน เกิดขึ้นเนื่องจากน้ำในดินขึ้นบนแข็งตัว ดินจึงไม่สามารถรับการซึมของน้ำได้ น้ำฝนและน้ำที่เกิดจากหิมะละลายจึงหลากสู่ที่ต่ำไปตามผิวหน้าดินอย่างรวดเร็ว เกิดเป็นอุทกภัยขึ้นได้ อุทกภัยชนิดนี้ไม่เกิดบ่อยนัก และเกิด

⁷จรรยา สุขเกษม, หลักการและการจัดการลุ่มน้ำ (เชียงใหม่ : ภาควิชาเกษตร-ศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527), หน้า 216

เฉพาะในบางส่วนของโลกเท่านั้น

นอกจากนี้ นิพนธ์ คังธรรม^๑ ยังได้กล่าวถึงสาเหตุของการเกิดอุทกภัยอีกชนิดหนึ่ง เป็นสาเหตุที่ 5 คือ อุทกภัยเนื่องจากน้ำทะเลหนุน ซึ่งเกิดขึ้นในเขตพื้นที่ที่อยู่ใกล้ชายฝั่งทะเล และมีน้ำหลากจากพื้นที่ลุ่มน้ำตอนบนลงมาปะทะกับช่วงน้ำทะเลขึ้น และหากเกิดฝนตกหนักในพื้นที่ด้วยแล้ว ก็จะทำให้เกิดน้ำท่วมในระดับที่รุนแรงและยาวนานได้ พื้นที่กรุงเทพมหานครและสมุทรปราการ เป็นตัวอย่างของการเกิดอุทกภัยแบบนี้ได้ชัดเจนที่สุด

โดยภาพรวมแล้ว สาเหตุของการเกิดอุทกภัยอันแท้จริงนั้นก็เนื่องมาจากฝนตกหนักหรือตกติดต่อกันในระยะเวลาอันยาวนาน สำหรับประเทศไทยส่วนใหญ่จะเป็นอุทกภัยประเภทที่ 1 และประเภทที่ 3 รวมทั้งอุทกภัยอันเนื่องมาจากน้ำทะเลหนุน หรือทั้งสองหรือสามชนิดเกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน จึงกล่าวได้ว่า อุทกภัยเป็นเรื่องของธรรมชาติมากกว่าเกิดจากมนุษย์ กิจกรรมของมนุษย์มีทั้งช่วยเพิ่ม และช่วยบรรเทาความเสียหายที่เกิดจากอุทกภัยเท่านั้น^๒

2.1.3 ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากอุทกภัย

ผลกระทบหรือความเสียหายอันเกิดจากอุทกภัย มีความสัมพันธ์โดยตรงกับความรุนแรงของน้ำท่วม ซึ่งระดับของความรุนแรงจะขึ้นอยู่กับค่าของตัวแปรหลายค่า ที่สำคัญคือ ระดับความลึกของน้ำ และพื้นที่ที่น้ำท่วมถึง นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับตัวแปรอื่น ๆ เช่น ระยะเวลาที่น้ำท่วม ความเร็วของกระแสน้ำ และฤดูกาลที่เกิดน้ำท่วม เป็นต้น^๓

ฉัตรชัย รัตนไชย^๔ กล่าวถึงความเสียหายที่เกิดจากอุทกภัยว่า แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. ความเสียหายที่เกิดขึ้นในเขตเมือง (Urban Damages)
2. ความเสียหายที่เกิดขึ้นในเขตพื้นที่เพาะปลูก (Farm Damages)
3. ความเสียหายทางอ้อม (Indirect Damages)

ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว ความเสียหายทั้ง 3 ประเภท จะเกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่เดียวกัน หรือใกล้กัน แต่ในการประเมินค่าความเสียหายนั้น จะทำโดยแยกประเภท และใช้วิธีการที่ต่างกัน

^๑นิพนธ์ คังธรรม, "การเกิดอุทกภัยและภัยธรรมชาติ," เทศาภิบาล 84(มกราคม 2532) : 63

^๒เรื่องเดียวกัน

^๓ฉัตรชัย รัตนไชย, วิศวกรรมแหล่งน้ำเบื้องต้น, หน้า 202

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า 203

สำหรับความเสียหายที่เกิดขึ้นในเขตเมือง ได้แก่ ความเสียหายที่มีต่อทรัพย์สินต่าง ๆ ของรัฐและเอกชน ค่าซ่อมแซม และบูรณะสิ่งก่อสร้างภายหลังน้ำท่วม โดยที่เขตเมืองจะมีการพัฒนาเปลี่ยนรูปแบบการใช้ที่ดินอยู่ตลอดเวลา ผลกระทบของน้ำท่วมจึงมีค่าแปรเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับค่าของที่ดินในขณะนั้น

ความเสียหายที่เกิดขึ้นในเขตเพาะปลูก ก็คือ พืชผลในพื้นที่เกษตรกรรมได้รับความเสียหาย และผลกำไรที่ลดลง อันเนื่องมาจากเมื่อเกิดน้ำท่วม ค่าลงทุนมักจะสูงขึ้น เช่น อาจต้องมีการปรับที่ดินใหม่ มีการปลูกพืชทดแทนและมีการเพิ่มปุ๋ย เป็นต้น ซึ่งถ้ารวมค่าความเสียหายจากพืชกับค่าความเสียหายที่เกิดขึ้นกับถนนและสิ่งสาธารณูปโภคอื่น ๆ ในบริเวณนั้น ก็จะได้ค่าความเสียหายที่เกิดขึ้นทั้งหมดในเขตเพาะปลูก ความเสียหายที่เกิดขึ้นในเขตเมืองและเขตเพาะปลูก อาจรวมเป็นค่าความเสียหายทางตรงได้ (Direct losses to property)

สำหรับความเสียหายทางอ้อม อาจแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. ประเภทที่ประมาณค่าเป็นเงินได้ เช่น ค่าใช้จ่ายในการอพยพหนีน้ำท่วม เป็นต้น
2. ประเภทที่ประมาณค่าเป็นเงินไม่ได้ (Intangible) เช่น การสูญเสียชีวิต การเสื่อมสุขภาพ ความเสียหายอันเกิดจากการจราจรถัด การเสื่อมค่าของทรัพย์สิน อันตรายด้านสุขภาพที่เพิ่มขึ้น ในเรื่องความปลอดภัย ก็เช่น อันตรายที่เกิดจากความไม่สะดวกในการให้บริการสาธารณะ รถตำรวจ หรือรถพยาบาล ตลอดจนจนถึงการลดสมรรถนะด้านความมั่นคงของรัฐ เป็นต้น

บีดเดน (Breaden, 1973)¹² ได้กล่าวถึงตัวอย่างของความเสียหายที่ไม่สามารถคิดเป็นเงินได้โดยตรง ดังนี้ ค่าความเสียหายด้านธุรกิจและบริการ ความเสียหายจากความยุ่งยากต่าง ๆ การป้องกันสุขภาพ ความล่าช้าของการเปลี่ยนแปลงเส้นทางในการเดินทาง ความล่าช้าเนื่องจากเหตุการณ์แปลก ๆ ค่าจ้างที่เพิ่มขึ้น ความล่าช้าในการขนส่ง ราคาของสินค้าที่เพิ่มขึ้น การบริการและการจัดการช่วยเหลือผู้ประสบภัย ความเสียหายของยานพาหนะ และโอกาสที่จะเกิดอุบัติเหตุ เป็นต้น

การประเมินค่าความเสียหายทางอ้อมนั้น ในทางปฏิบัติมักรวมค่าความเสียหายเหล่านี้ และค่าอื่น ๆ เข้าด้วยกัน และแสดงไว้ในรูปของร้อยละของความเสียหายโดยตรง

¹²Grigg, Neil. S. and Others., "Urban Drainage and Flood Control Projects Economic, Legal and Financial Aspects," (1975), p.380 อ้างถึงใน วิสูตร เต๋นอริยะกุล, "การประเมินผลความเสียหายจากน้ำท่วมซึ่งฝั่งธนบุรี พ.ศ.2526," วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ ภาควิชาวิศวกรรมสุขาภิบาล บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 85

เคทซ์ (Kates, 1965)¹³ ได้กล่าวถึงความเสียหายที่ไม่สามารถคิดเป็นเงิน ว่าเป็นเรื่องที่ยุ่งยากมาก เพราะไม่สามารถวิเคราะห์และประมาณการความเสียหายเฉพาะอย่างได้ แต่ก็สามารถวิจัยหาความเสียหายดังกล่าวได้ โดยคิดเป็นร้อยละกับความเสียหายที่สามารถคิดเป็นเงินได้โดยตรง Kates ได้ศึกษาข้อมูลต่าง ๆ และสรุปเป็นตัวเลขที่เหมาะสม ในการประมาณค่าความเสียหายที่ไม่สามารถคิดเป็นเงินได้ สำหรับประเทศสหรัฐอเมริกา ดังนี้

ความเสียหายในย่านชุมชน (ที่อยู่อาศัย)	15%
ย่านพาณิชย์กรรม	37%
ย่านอุตสาหกรรม	45%
เกษตรกรรม	10%
สาธารณสมบัติ	34%
ถนนและซอย	25%
ทางรถไฟ	23%
สาธารณูปโภคอื่น ๆ	10%

นอกจากนี้ ฉัตรชัย รัตนไชย¹⁴ ยังได้กล่าวถึง ราคาที่เป็น Intangible ซึ่งสำคัญมากประการหนึ่ง คือ ความรู้สึกเชื่อมั่นในมาตรการป้องกันน้ำท่วมที่ "มากเกินไป" เมื่อโอกาสของการเกิดภัยพิบัติได้ลดลงอย่างมาก หลังจากที่มีการใช้มาตรการป้องกัน ทำให้ประชาชนและเลย ชาติความพร้อม ยังผลให้ประสิทธิภาพในการต่อสู้กับน้ำท่วมมีลดน้อยลง

2.1.4 งานวิจัยและการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบจากอุทกภัย

ศุภชัย บุญเปรมปรี¹⁵ ได้กล่าวถึงความเสียหายที่เกิดจากน้ำท่วมกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ.2526 ซึ่งมีความรุนแรงมากกว่า ทำให้เกิดความเสียหายมีมูลค่าถึง 6,600 ล้านบาท นอกจากนี้สภาวะน้ำท่วมยังก่อให้เกิดปัญหาในด้านความสูญเสียทางเศรษฐกิจ รวมทั้งปัญหาทางด้านความเป็นอยู่และด้านจิตใจของประชาชนอีกด้วย

¹³Kates, R.W., "Industrial flood Losses : Damage Estimation in the Lehigh Valley," Research Paper 98, (Chicago : Dept. of Geography, University of Chicago, 1965).

¹⁴ฉัตรชัย รัตนไชย, วิศวกรรมแหล่งน้ำเบื้องต้น, หน้า 207

¹⁵ศุภชัย บุญเปรมปรี, "โครงการเจ้าพระยา 2," โครงการศึกษานโยบายสาธารณะฉบับที่ 51(สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, มิถุนายน 2531), หน้า 1-2

วิสูตร เเด่นริยะกุล¹⁶ ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการประเมินผลความเสียหายจากน้ำท่วมขังฝั่งธนบุรี พ.ศ.2526 พบว่า ความเสียหายจากน้ำท่วม สำหรับฝั่งธนบุรีนั้น มีมูลค่ารวมทั้งสิ้น 1,465,918,000 บาท จำแนกเป็นมูลค่าความเสียหายสำหรับหน่วยราชการ รวมทั้งรัฐวิสาหกิจ 77,697,000 บาท และภาคเอกชน 1,388,221,000 บาท

จากการศึกษาของ หน่วยวิชาการ ธนาคารแห่งประเทศไทย สาขาภาคใต้ เกี่ยวกับความเสียหายจากภาวะอุทกภัยในภาคใต้ปี พ.ศ.2531¹⁷ พบว่า ความเสียหายที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่เป็นความเสียหายเกี่ยวกับทรัพย์สินของทางราชการ เช่น ถนน สะพาน อาคารสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งถูกน้ำพัดเกิดความเสียหาย ตลอดจนชีวิตทรัพย์สินและอาคารบ้านเรือนของประชาชนภัยจากน้ำท่วมครั้งนี้ ส่วนใหญ่เกิดกับเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในบริเวณรอบนอก โดยเฉพาะหมู่บ้านบริเวณเชิงเขา จะได้รับความเสียหายหนักกว่าบริเวณอื่น ๆ สำหรับผลกระทบที่มีต่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยว พบว่า ธุรกิจการท่องเที่ยวได้รับผลกระทบจากสภาพน้ำท่วมในครั้งนี้อย่างมาก ในแง่ของรายได้จากนักท่องเที่ยวลดลง ในแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ เช่น อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี และอำเภอสุโขทัย จังหวัดนครราชสีมา เนื่องจากนักท่องเที่ยวไม่สามารถเดินทางเข้ามาเที่ยวได้ และถ้าหากพิจารณาถึงความเสียหายด้านธุรกิจการค้าแล้ว พบว่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ได้รับความเสียหายมากที่สุดไม่น้อยกว่า 1,000 ล้านบาท

2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับพื้นที่พาณิชย์กรรม

2.2.1 องค์ประกอบและการใช้ที่ดินเพื่อการค้าของเมือง

องค์ประกอบของเมืองหรือชุมชน เป็นการประกอบเข้าด้วยกันระหว่างประชากรที่อาศัยอยู่ในเมือง กับวัตถุ แบ่งออกได้เป็น

- โครงข่ายพื้นฐานของชุมชน (Community Infrastructure) ได้แก่ โครงสร้างสาธารณูปโภค หรือระบบบริการสาธารณชน (Public Utilities) และโครงสร้างสาธารณูปการ หรือระบบการใช้สอยของชุมชน (Community Facilities)
- สิ่งปลูกสร้าง และพื้นที่ประกอบกิจกรรมประเภทต่าง ๆ ได้แก่ ที่พักอาศัย ย่านพาณิชย์กรรม หรือ สถานประกอบการค้า โรงงานอุตสาหกรรม และสถาบันต่าง ๆ

¹⁶วิสูตร เเด่นริยะกุล, "การประเมินผลความเสียหายจากน้ำท่วมขังฝั่งธนบุรี พ.ศ. 2526," หน้า 87

¹⁷ธนาคารแห่งประเทศไทย สาขาภาคใต้, รายงานภาวะเศรษฐกิจและการเงินเดือนพฤศจิกายน (2531), หน้า 77-89

โดยปกติ เมืองทุกเมืองจะมีการใช้ที่ดินหลายรูปแบบปะปนกัน เมืองที่มีกิจกรรมหลากหลาย ซึ่งมีการใช้ที่ดินมากประเภท แต่ปกติอาจแบ่งการใช้ที่ดินภายในเมืองออกเป็น 6 ประเภท คือ¹⁹

1. การใช้ที่ดินเพื่อเป็นบริเวณที่อยู่อาศัย (Residential Land Use)
2. การใช้ที่ดินเพื่อพาณิชย์กรรม หรือ เป็นย่านการค้าประเภทต่าง ๆ (Commercial Land Use)
3. การใช้ที่ดินเป็นแหล่งโรงงานอุตสาหกรรม (Industrial Land Use)
4. การใช้ที่ดินเป็นถนนและเส้นทางในการคมนาคมขนส่ง (Road & Highway Land Use)
5. การใช้ที่ดินสำหรับสถานสาธารณะ (Public Land Use)
6. พื้นที่ว่างเปล่าที่อาจใช้ประโยชน์ได้ (Vacant Land)

การใช้ที่ดินเพื่อการค้าภายในเมือง ปกติจะมีเพียงร้อยละ 2-5 ของพื้นที่เมืองเท่านั้น และพื้นที่ 2-5% นี้มักจะกระจุกตัวเป็นกลุ่มเดียว หรือกระจายตัวไปในบริเวณต่างๆ ของเมือง²⁰ ลักษณะทั่วไปของรูปแบบการใช้ที่ดิน โดยเฉพาะการใช้ที่ดินเพื่อการค้า มีลักษณะที่สำคัญ 2 ประการ คือ รูปแบบตามแนวถนนเส้นทางคมนาคมและการรวมตัวของกิจกรรมในตำแหน่งที่มีความสะดวกในการเข้าถึงสูง (High Accessibility) ซึ่งอธิบายได้โดยอาศัยทฤษฎีโครงสร้างการใช้ที่ดินภายในเมือง ซึ่งจะแบ่งพื้นที่ของเมืองออกเป็นส่วนใหญ่ ๆ พื้นที่แต่ละส่วนจะมีคุณค่า และความสะดวกแตกต่างกันไป กิจกรรมที่มีอำนาจต่อรองสูง จะเข้าครอบครองเขตพื้นที่ต่าง ๆ ตามความเหมาะสม โดยกลไกของตลาดที่ดินและอาคาร เช่น การค้าปลีกหรือกิจการด้านธุรกิจการเงิน ซึ่งสามารถทำกำไรต่อพื้นที่สูง จะครอบครองพื้นที่ย่านศูนย์กลางธุรกิจการค้าในบริเวณใจกลางเมือง ซึ่งมีความสะดวกในการติดต่อสูงที่สุด เป็นต้น ทฤษฎีโครงสร้างการใช้ที่ดินภายในเมืองที่สำคัญมีอยู่ 3 ทฤษฎี ได้แก่²⁰

1. ทฤษฎี Concentric Zone เสนอโดย เบอร์เกอร์ส (Ernest W. Burgess, 1952)

¹⁹สมชาย เคะขจรหมั่น, ภูมิศาสตร์เมือง (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลป-บรรณาคาร, 2522), หน้า 49-50.

²⁰Stuart F., Chapin, Jr., Urban Land Use Planning. (New York : Harpor and Brother, 1957), p.280

²⁰James. H. Johnson, Urban Geography : An Introductory Analysis, 2nd. ed. (Oxford : Pergamon Press, 1975), pp.170-172

2. ทฤษฎี Sector เสนอโดย ฮอยท์ (Homer Hoyt, 1969) และ

3. ทฤษฎี Multiple Nuclei เสนอโดย แฮร์ริส และ อุลแมน (Harris & Ullman, 1945)

2.2.2 ลักษณะการเกิดย่านการค้าและหลักการกำหนดที่ตั้ง

การเกิดย่านการค้า โดยทั่วไปไม่ว่าย่านที่พัฒนาด้วยจะไปอยู่ ณ ที่ใด การค้ามักจะขยายตัวตามออกไปด้วยเสมอ ซึ่งส่วนใหญ่ย่านการค้าจะเกิดขึ้น ณ บริเวณดังต่อไปนี้

1. ศูนย์กลางชุมชน
2. บริเวณถนนสายหลักตัดกัน ซึ่งมักจะก่อให้เกิดปัญหาทางด้านการจราจรและความปลอดภัย
3. เกิดขึ้นบริเวณสองฝั่งถนนสายหลัก และขยายตัวตามถนนออกไปเรื่อยๆ ซึ่งมักทำให้เกิดปัญหาการจราจรคับคั่ง เป็นอันตรายจากยานพาหนะที่ไร้ถนน ลดประสิทธิภาพของถนน และทำให้การขนส่งล่าช้า เป็นต้น

แม้ว่าการใช้ที่ดินเพื่อการค้าภายในเมืองจะมีน้อย คือ เฉลี่ยไม่เกินร้อยละ 5 ของพื้นที่ในเขตชุมชนทั้งหมด แต่กิจกรรมทางการค้าก็มีความสำคัญต่อความเจริญของเมืองมากที่สุด เพราะเกี่ยวข้องกับอาชีพ ซึ่งมีแรงงานเป็นจำนวนมาก และความสัมพันธ์ระหว่างที่ดินกับกิจกรรมทางการค้า ยังแสดงออกถึงการใช้ที่ดินแบบเข้มข้น รวมทั้งการกระจายของกิจกรรมเหล่านี้ จะปรากฏอยู่บนพื้นที่อันจำกัด ทำให้บริเวณการค้าและการบริการมีลักษณะเป็นตึกหรืออาคารสูงหลายชั้น เมืองใหญ่ทั่ว ๆ ไป จึงมีทิวทัศน์ของตึกสูง ๆ ปรากฏอยู่จำนวนมาก กิจกรรมทางการค้า (Commercial) โดยทั่วไปประกอบด้วย การขายปลีก การขายส่ง การเงิน การธนาคาร การจัดสรรที่ดิน บริการส่วนบุคคล และบริการอาชีพ ตลอดจนการบริการทางธุรกิจประเภทต่าง ๆ²¹

ในการเลือกหรือกำหนดพื้นที่สำหรับการใช้ที่ดินเพื่อพาณิชย์กรรมนั้น Stuart F. Chapin Jr.²² กล่าวว่า พื้นที่โดยเฉลี่ยประมาณ 2-5% ของพื้นที่ชุมชน มักจะอยู่ในบริเวณที่มีราคาที่ดินสูง ราคาที่ดินและอาคารจะแพง มีการคมนาคมสะดวกและมีบริการสาธารณะพอเพียง การกำหนดที่ตั้งควรมีองค์ประกอบดังนี้

1. ควรมีพื้นที่ด้านหน้าติดกับถนนสายหลัก ซึ่งสามารถติดต่อได้ง่าย และมีถนนกว้างพอที่จะใช้ยานพาหนะต่าง ๆ ได้สะดวก

²¹ ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, ภูมิศาสตร์เมือง. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2527), หน้า 107

²² Stuart. F. Chapin, Jr. Urban Land Use Planning, p.280

2. มีที่จอดรถพอเพียง
3. มีการติดต่อกับบริเวณอื่น ๆ เพื่อบริการลูกค้าและลูกจ้างที่ทำงานในย่านการค้าได้สะดวก
4. อยู่ในบริเวณที่มีสถาบันการเงิน มีการประกอบอาชีพการค้า มีการบริการด้านต่าง ๆ และมีบริการสาธารณะพร้อมมูล เพื่อบริการย่านพาณิชย์กรรม
5. มีความลาดชันไม่เกิน 5% สามารถปรับระดับได้โดยเสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด
6. อยู่บนที่สูง ซึ่งสามารถทำการระบายน้ำเสียได้ดี

ประพันธ์ เศวตนันท์²² ได้กล่าวถึงหลักการใช้ที่ดินในทางการค้าว่า ผลกำไรทางการค้านั้น ขึ้นอยู่กับความใกล้ไกลกับตลาดจำหน่ายร้านค้าปลีก ธนาคาร บริษัทโฆษณา สำนักงานใหญ่ของบริษัทต่าง ๆ และที่ทำการของรัฐบาล โดยจะสามารถได้ผลกำไรหรือมีประสิทธิภาพมากที่สุด ถ้าตั้งอยู่ใกล้ศูนย์กลางที่มีประชาชนอยู่อย่างหนาแน่น การตั้งสถานประกอบการ หรือที่ทำการ ห่างไกลออกไปจากตลาด จะทำให้ปริมาณการจำหน่ายและการบริการ ต้องลดน้อยลงไปโดยปริยาย ในเรื่องของแบบแผนที่ตั้งของธุรกิจการค้า นั้น สามารถจัดกลุ่มแบบแผน ออกได้ เป็น 2 แบบ ดังนี้

1. แบบแผนแบบกระจายตัว (Dispersed Pattern) แบบแผนที่ตั้งในลักษณะนี้เกิดขึ้นเพราะความจำเป็นที่จะต้องอยู่ห่างกัน ด้วยเหตุผลว่า เป็นกิจกรรมการค้าที่ต้องอยู่ใกล้ตลาด และตลาดผู้บริโภคอยู่กระจัดกระจายกันออกไป การจำหน่ายสินค้าในกรณีนี้จะเป็นไปได้ โดยที่เป็นตลาดที่ประชาชนมีรายได้ดี เพราะฉะนั้น กิจกรรมทางการค้าประเภทนี้จึงต้องกระจายออกไปตามที่ตั้งต่าง ๆ ซึ่งมีประชาชนอยู่มาก ๆ ตัวอย่างเช่น ในกรณีการตั้งร้านขายของชำ เป็นต้น เจ้าของร้านขายของชำจะไม่พยายามตั้งร้านให้อยู่ใกล้กับร้านรายอื่น ๆ เพราะจะทำให้ลูกค้าของตนน้อยลงไป ทั้งนี้เนื่องจากสินค้าประเภทของชำนี้มักจะเหมือนกัน ดังนั้นลูกค้าจึงมักจะอุดหนุนร้านที่อยู่ใกล้ที่สุด

2. แบบแผนแบบกระจุกตัว (Clustered Pattern) แบบแผนลักษณะนี้แตกต่างจากแบบแผนแรกโดยสิ้นเชิง กิจกรรมประเภทนี้จะต้องตั้งอยู่ใกล้ตลาด แต่ปรากฏว่าตลาดผู้บริโภคมารวมกันอยู่ไม่กี่แห่ง อาทิ กิจกรรมบางอย่างที่น่าจะต้องมีการแข่งขันกันมาก แต่กลับต้องอยู่ใกล้กัน เช่น บริษัทซึ่งมีสาขาหลายแห่ง เป็นร้านขายปลีก จะพยายามตั้งสาขาอีก 1 แห่ง ให้อยู่ใกล้กับบริษัทคู่แข่งให้มากที่สุด ในบางครั้งอาจรวมความไปถึงศูนย์กลางด้านการเงิน

²² ประพันธ์ เศวตนันท์, เศรษฐศาสตร์ภูมิภาค (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2520), หน้า 38-59

แหล่งเที่ยวเตร่ในเวลากลางคืน แหล่งซื้อของของคนชั้นสูง เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้มักตั้งอยู่ในเขตเดียวกัน หรืออยู่ใกล้ ๆ กัน ลักษณะการรวมตัวกันของกิจกรรมดังกล่าวเป็นเพราะว่าแต่ละบริษัทห้างร้าน เห็นว่าที่ตั้งนั้นให้ประโยชน์กับตน ทั้งนี้เพราะมีบริษัทห้างร้านอื่น ๆ มาตั้งรวมกันอยู่มากแล้วนั่นเอง

C.E. Lively²⁴ ได้กล่าวว่า การเติบโตและการเสื่อมของย่านการค้าเล็ก ๆ มีความสัมพันธ์กับระยะทางจากย่านการค้าใหญ่ และรูปแบบของย่านการค้าจะแปรผันตามแบบแผนทางเศรษฐกิจของภาค และจากการศึกษาของ William E. Cox, Jr.²⁵ สรุปถึงรูปแบบของโครงสร้างทางการค้าว่า ขึ้นอยู่กับ

1. อำนาจในการซื้อ
2. พฤติกรรมในการซื้อ
3. ระยะทางระหว่างบ้านพักอาศัยกับร้านค้า

2.2.3 การกำหนดเขตการค้าภายในเมือง

เขตการค้าภายในเมือง แบ่งออกได้เป็น 3 เขต คือ²⁶

1. ศูนย์กลางธุรกิจการค้า (เขต CBD.) เป็นศูนย์รวมพลังทางเศรษฐกิจของเมือง เนื่องจาก CBD มีลักษณะความเป็นใจกลาง (Centrality) ทำให้ได้เปรียบในการเข้าถึง จึงเป็นที่รวมของการคมนาคมและกิจกรรมทุกชนิด ในเขต CBD ของเมืองใหญ่ เป็นแหล่งที่มีผู้อาศัยอยู่น้อย กิจกรรมในเขต CBD จะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันใน 4 ลักษณะคือ

- 1.1 มีความเชื่อมโยงกันในเชิงแข่งขัน (competitive linkage)
- 1.2 มีความเชื่อมโยงกันในเชิงส่งเสริมกัน (complementary linkage)
- 1.3 มีความเชื่อมโยงกันในเชิงร่วมสถานที่ (commensal linkage)

²⁴C.E. Lively, "The Appearance and Disappearance of Mirror Trade Centers in Minesota, 1905-1930," Social Force. Vol.10 (1931), pp.71-75

²⁵William E. Cox, Jr., "A Commercial Structure Mode for Depressed Neighbourhoods," Analysis and Valuation of Retail Locations. (Virginia; Prentice Hall. Co., 1976), pp.211-222

²⁶ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, ภูมิศาสตร์เมือง, หน้า 115-121

1.4 มีความเชื่อมโยงกันในเชิงประกอบ (auxiliary linkage)

2. ศูนย์การค้าแบบริบบอน (Ribbon Development) เป็นศูนย์การค้าแบบที่สองภายในเมือง ที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจน เพราะปรากฏอยู่ตามเส้นทางสายสำคัญ ๆ ธุรกิจเหล่านี้ไม่ต้องการทำเลในใจกลางเมือง คำนึงถึงการเข้าถึงสะดวกเป็นสำคัญ จึงปรากฏเป็นอาคารร้านค้าอยู่ตามสองฟากของถนนต่าง ๆ ภายในตัวเมือง

3. ย่านธุรกิจพิเศษต่าง ๆ (Specialized Area) เป็นกลุ่มสถานประกอบการประเภทเดียวกัน หรือมีความสัมพันธ์กันในแง่ธุรกิจ ซึ่งตั้งอยู่ในเมืองบริเวณไหนของเมืองก็ได้ แต่มักจะอยู่ภายในรัศมีรอบ ๆ CBD และภายใน CBD เอง ส่วนใหญ่คำนึงถึงความสะดวกของลูกค้ากลุ่มหนึ่ง ดังนั้น ในบางครั้งก็ตั้งอยู่ตามแนวถนนสายสำคัญภายในเมือง แต่ส่วนมากมักเกิดขึ้นเองตามลำพังโดยมิได้มีการวางแผน

2.2.4 ลักษณะของธุรกิจการค้าในปัจจุบัน

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รถยนต์ส่วนบุคคลมีผลกระทบต่อการค้าอย่างมาก เขต CBD ได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเขตชานเมือง ประชากรภายในเขตเมืองขึ้นในลดจำนวนลง พฤติกรรมการจับจ่ายซื้อของเปลี่ยนไป ความนิยมในการเดินทางเข้าไปทำธุรกรรมดังกล่าวภายในเมืองก็ลดความสำคัญลง ด้วยเหตุนี้กิจการต่าง ๆ จึงเปลี่ยนทำเลที่ตั้งของกิจการใหม่ ทั้งการขยายสาขา และหาทำเลใหม่ ส่งผลทำให้โครงสร้างและรูปแบบของการค้าได้เปลี่ยนไปในลักษณะดังนี้ คือ²⁷

1. การขยายขนาดของร้านให้ใหญ่โตขึ้น ทำให้ต้องพึ่งพาเขตการค้าที่ใหญ่ขึ้น การขยายร้านนั้นต้องรักษาความพอใจของลูกค้าที่จะเลือกซื้อสินค้าพิเศษต่าง ๆ ได้
2. รูปแบบของการบริโภคเปลี่ยนไปจากเดิม คือ มุ่งเน้นคุณภาพอันเนื่องมาจากรายได้ที่สูงขึ้น และการเปลี่ยนองค์ประกอบของประชากร ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลกระทบต่อสินค้าธรรมดาทั่วไป
3. ในระยะที่มีศูนย์การค้าแบบวางแผนเกิดขึ้นตามชานเมือง ซึ่งเท่ากับเป็นอุปสรรคมิให้เกิดร้านใหม่ภายในเมือง นอกจากนี้ยังทำให้ราคาที่ดินผิปกติไปด้วย ความจำเป็นในการจัดหาลานจอดรถขนาดใหญ่สำหรับศูนย์การค้าขนาดใหญ่ ทำให้ใจกลางเมืองไม่มีโอกาสที่จะมีศูนย์การค้าแบบวางแผนในอนาคต นอกจากนี้ศูนย์การค้าแบบวางแผนยังทำให้ระบบแหล่งกลางผิปกติไปด้วย นั่นคือ ประชากรที่อยู่ในเมืองขนาดเล็กและบริเวณรอบนอกของเมืองใหญ่ไม่จำเป็นต้องเข้าไปซื้อของในเขต CBD อีก ศูนย์การค้าใหม่มักเลือกตั้งอยู่ในทำเลระหว่างเมือง

²⁷ ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, ภูมิศาสตร์เมือง, หน้า 123.

4. ศูนย์การค้าใหม่ จะมีบทบาทเด่นในแง่ลำดับศักยภาพ เนื่องจากมีบริเวณเฉพาะสินค้าระดับต่ำ จึงอยู่ไกลจากเส้นทางสายใหญ่ หรือย่านสำนักงาน หรือเขตพิเศษต่าง ๆ และจะตั้งอยู่ตรงแหล่งชานปึกโดยเฉพาะ

5. การเพิ่มการเคลื่อนที่ของลูกค้าและลักษณะของศูนย์การค้า ทำให้ศูนย์การค้ามุ่งไปทางบริการพิเศษต่าง ๆ (Specialization) คือ บริการเฉพาะกลุ่มสังคมหนึ่งในพื้นที่กว้าง ความชำนาญพิเศษดังกล่าวเกิดขึ้นทั้งชนิดสินค้า เช่น แหล่งจำหน่ายรถยนต์ เครื่องเรือน บริการแพทย์ และคำนึงถึงระดับรายได้ของลูกค้า ดังจะเห็นได้จากร้านเสื้อผ้า ร้านลดราคาสินค้าต่าง ๆ ในกรณีนี้ร้านในศูนย์การค้าจะจัดระบบเหมือนกันไปหมด ไม่เฉพาะร้านหนึ่งร้านใด

6. ร้านเล็ก ๆ ที่เคยกระจายกันอยู่ตามย่านที่พิกอาศัยค่อย ๆ หายไป และกลับปรากฏเป็นร้านใหม่ตามถนนสายใหญ่ ร้านลดราคาและตลาดเอกเทศ

7. ย่านการค้าที่มีได้วางแผน ได้บุกรุกในบริเวณรอบนอก CBD ส่วนใจกลางเมืองที่ดินมีราคาแพงอยู่ บทบาทหน้าที่การจำหน่ายสินค้าอันดับต่ำค่อย ๆ หดไป เมื่อเขตการค้าขยายระดับทรงตัวออกไป

8. ร้านค้าต่าง ๆ สนองต่อการบริการแบบผสมได้ดี ในแง่ชนิดของร้าน จำนวนร้าน และเขตการค้า ต่อสัดส่วนจำนวนประชากรและรายได้ในเขตนั้น การเปลี่ยนโครงสร้างของประชากรและรายได้ มีผลทำให้ร้านค้าแบบเดิมค่อย ๆ เลิกกิจการไป

9. เขตการค้าจะเข้าสู่วัยเจริญและค่อย ๆ เสื่อม ในขณะที่เขตที่พิกอาศัยย้ายออกไปจากเมือง

2.3 แนวความคิดด้านการท่องเที่ยว

2.3.1 นิยามที่สำคัญเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

"เวลาว่าง" (Leisure) หมายถึง ช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งบุคคลสามารถจะหาได้ นอกเหนือจากเวลาในการทำงาน การนอน ตลอดจนเวลาที่จะต้องกระทำธุระเพื่อตอบสนองต่อความต้องการขั้นพื้นฐานอื่น ๆ "การพักผ่อนหย่อนใจ" (Recreation) หมายถึง การกระทำซึ่งเกิดขึ้นในเวลาว่าง การพักผ่อนหย่อนใจมีหลายประเภท เพื่อผ่อนคลายร่างกายและจิตใจ จากกิจการงานต่าง ๆ "การท่องเที่ยว" (Tourism) เป็นรูปแบบของการพักผ่อนหย่อนใจประเภทหนึ่ง ซึ่งเป็นวิธีการใช้เวลาว่างที่มีอยู่ ประกอบกิจกรรมทางด้านการท่องเที่ยว ทั้งนี้กิจกรรมส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้น มักจะมีการเดินทาง (travel) รวมอยู่ด้วยเสมอ²⁸

²⁸Fred Lawson and Manuel Baud-Bovy, Tourism and Recreation Development. (Boston : The Architectural Press, 1977), p.1

องค์การท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization : WTO) ได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับนักท่องเที่ยวไว้ดังนี้^{๒๖}

"ผู้มาเยือน" (Visitor) หมายถึง บุคคลที่เดินทางไปยังประเทศใดประเทศหนึ่ง ซึ่งมีไรถิ่นที่อยู่โดยปกติของบุคคลนั้น ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ตามแต่กรณี แต่ทั้งนี้ต้องมีค่าใช้จ่ายไปประกอบอาชีพหารายได้ ผู้มาเยือนแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ นักท่องเที่ยว และ นักทัศนาจร

"นักท่องเที่ยว" (Tourist) ได้แก่ ผู้มาเยือนชั่วคราว โดยนำนักท่องเที่ยวในประเทศที่มาเยือนเป็นเวลาอย่างน้อย 24 ชั่วโมง และการเดินทางนั้นมีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อการใช้เวลาว่างไปในเรื่องต่าง ๆ เช่น การหยุดพักผ่อน การหาความบันเทิง การบำรุงรักษาสุขภาพ การศึกษา การศาสนา และการกีฬา
2. เพื่อกิจกรรมทางธุรกิจ การเยี่ยมญาติ การปฏิบัติการกิจต่าง ๆ และการประชุมสัมมนา

"นักทัศนาจร" (Excursionist) ได้แก่ ผู้มาเยือนเป็นการชั่วคราว โดยใช้เวลาอยู่ในประเทศที่มาเยือนน้อยกว่า 24 ชั่วโมง (รวมถึงผู้โดยสารที่มาพร้อมกับเรือทัศนาจรด้วย)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้กำหนดนิยามของนักท่องเที่ยว และวิธีการจัดทำข้อมูลสถิติ เพื่อให้สอดคล้องกับองค์การท่องเที่ยวโลก ดังนี้^{๒๗}

"นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ" คือ ชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทย และนำนักท่องเที่ยวในประเทศไทย ครั้งหนึ่ง ๆ ไม่น้อยกว่า 24 ชั่วโมง และไม่เกิน 90 วัน และชาวต่างประเทศเหล่านี้ จะต้องเดินทางเข้ามาเพื่อวัตถุประสงค์อะไรก็ได้ที่ไม่ใช่มาทำงานทำ หรือหารายได้ในประเทศไทย นักท่องเที่ยวเหล่านี้มีวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งอย่างใด ดังนี้คือ

1. เดินทางเข้ามาเพื่อท่องเที่ยว เยี่ยมญาติ/เพื่อน นันทนาการ การศาสนา การกีฬา การประชุม สัมมนา การช้อปปิ้ง
2. เดินทางเข้ามาเพื่อประสงค์ติดต่อทางธุรกิจหรือทำการค้าขาย
3. เดินทางเข้ามาและออกไปกับเรือเดินสมุทรลำเดียวกัน ที่แวะจอด ๓. ทำเรือ และขึ้นมาค้างคืนบนบก

^{๒๖} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, วิธีการจัดทำสถิติทางการท่องเที่ยว (กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2525), หน้า 4

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า 5-8

สำหรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางออกไปจากประเทศไทยแล้ว และเดินทางกลับเข้ามาใหม่ ในการกลับมาครั้งที่สอง หรือครั้งต่อ ๆ ไป หากแต่ละครั้งนำนํกอยู่ในประเทศไทยเกินกว่า 24 ชั่วโมง ก็จะถูกนับรวมเข้าเป็นนักท่องเที่ยวอีกครั้งหนึ่ง ตามหลักเกณฑ์ที่ทุกประเทศปฏิบัติกัน

ส่วนผู้โดยสารที่เดินทางผ่านหรือแวะต่อเครื่องบิน ณ ท่าอากาศยานกรุงเทพฯ จะไม่นับรวมเข้าเป็นนักท่องเที่ยว และผู้คนที่อาศัยอยู่ติดเขตชายแดนไทย เดินทางข้ามแดนเข้ามาในประเทศไทย เข้ามาเยือนกลับ ก็จะไม่นับรวมเข้าเป็นนักท่องเที่ยวเช่นกัน

นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยือนประเทศไทยนั้น ประกอบด้วยนักท่องเที่ยวที่ถือหนังสือเดินทาง สำคัญ 2 ประเภท คือ

1. นักท่องเที่ยวที่ถือหนังสือเดินทาง (Passport) คือ นักท่องเที่ยวทั่ว ๆ ไป

2. นักท่องเที่ยวที่ถือหนังสือเดินทางผ่านแดน (Border Pass) คือ นักท่องเที่ยวที่อยู่ติดเขตแดนประเทศไทย ซึ่งเข้ามาเยือนประเทศไทย และมีสิทธิ์นำนํกอยู่ในประเทศไทยได้นาน 15 วัน

"นักท่องเที่ยวภายในประเทศ" คือ บุคคลที่เดินทางออกจากถิ่นที่ตนนำนํกอยู่จากจังหวัดหนึ่งไปยังอีกจังหวัดหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์ในการเดินทางเพื่อกิจกรรมอย่างหนึ่งอย่างใด เช่นเดียวกับนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ แต่มิใช่ไปหางานทำหรือหารายได้ ทั้งนี้ได้จำแนกนักท่องเที่ยวไว้ 2 ประเภท คือ

1. นักท่องเที่ยวประเภทค้างแรม
2. นักท่องเที่ยวประเภทเข้าไป-เยือนกลับ

นักท่องเที่ยว 2 ประเภทนี้ ประกอบด้วย

- คนไทย (Thai National)
- คนต่างด้าว ที่อยู่ภายในประเทศไทย (Thailand Residence)
- นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ที่เข้ามาเยือนประเทศไทย แล้วเดินทาง

ท่องเที่ยวอยู่ในประเทศไทย

"นักท่องเที่ยวคนไทย" คือ คนไทยที่เดินทางออกนอกประเทศ และนำนํกอยู่ในต่างประเทศครั้งหนึ่ง ๆ ไม่เกิน 90 วัน และคนไทยเหล่านี้ จะต้องเดินทางออกไปด้วยวัตถุประสงค์อะไรก็ได้ที่มีช้อออกไปเพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้

ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์^๑ ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า อุปสงค์และอุปทานของการท่องเที่ยวไว้ดังนี้

^๑ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, "อุปสงค์การท่องเที่ยว," ททท-จุลสารการท่องเที่ยว

อุปสงค์การท่องเที่ยว (Tourism Demand) หมายถึง ความต้องการของนักท่องเที่ยวที่จะเดินทางไปใช้บริการซื้อสินค้ายังสถานที่ท่องเที่ยว หรือจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยว โดยนักท่องเที่ยวนั้นจะต้องมีความต้องการ มีความสามารถ และมีความเต็มใจที่จะจ่ายค่าสินค้าและบริการที่กำหนดไว้ในเวลานั้น ๆ ด้วย

อุปทานการท่องเที่ยว (Tourism Supply) หรือ การเสนอขายสินค้าและบริการการท่องเที่ยว²² หมายถึง สินค้าและบริการทุกชนิดที่เจ้าของแหล่งท่องเที่ยวจะต้องจัดให้เป็นให้มี เพื่อตอบสนองอุปสงค์ของนักท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นอุปทานที่ปรากฏในลักษณะที่เป็นรูปธรรม นามธรรม หรือสิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่ตามธรรมชาติ รวมทั้งสิ่งที่มนุษย์คิดค้นขึ้นมา อุปทานจะเป็นสิ่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ

2.3.2 แนวความคิดในด้านตัวกระตุ้นการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยว เป็นกิจกรรมรูปแบบหนึ่งของการสันทนาการหรือการพักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเดินทางจากสถานที่หนึ่ง ซึ่งส่วนมากจะเป็นบ้านของตนเองไปยังอีกสถานที่หนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยว การเดินทางเพื่อการท่องเที่ยว มักจะมีตัวกระตุ้น (motivator) อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่ง แมคอินทอช (R.W. McIntosh, 1972)²³ ได้แบ่งตัวกระตุ้นดังกล่าวนี้ออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. Physical Motivators เป็นตัวกระตุ้นเพื่อการผ่อนคลายด้านกายภาพ ซึ่งเป็นการพักผ่อนรูปแบบหนึ่ง เช่น กิจกรรมทางกีฬา เป็นต้น
2. Cultural Motivators เป็นตัวกระตุ้นซึ่งก่อให้เกิดความปรารถนาในการเดินทางเพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับประเทศอื่น ๆ ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในประเทศนั้น ตลอดจนมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งแสดงออกในรูปของ ศิลปะ ดนตรี วรรณคดีและนิทานพื้นบ้าน เป็นต้น
3. Interpersonal Motivators เป็นตัวกระตุ้นในลักษณะของความ ต้องการที่จะไปเยี่ยมญาติ เพื่อนฝูง หรือพบปะกับผู้คนที่มีความคิดใหม่ ๆ หรือ ต้องการหลบออกจากงานที่ปฏิบัติอยู่เป็นประจำ เป็นต้น
4. Status and Prestige Motivators เป็นตัวกระตุ้นที่แสดงถึงความภาคภูมิใจและเกียรติยศของบุคคล ซึ่งอยู่ในลักษณะของการเดินทาง เพื่อประกอบธุรกิจ

²² ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, "อุปทานการท่องเที่ยว," ททท. จุลสารการท่องเที่ยว

7 (ตุลาคม 2531) : 56

²³ R.W. McIntosh, Tourism : Principles, Practices, Philosophies.

(Ohio : Grid. Inc., 1972), p.52

ตำแหน่งการงานของตน ตลอดจนเนื่องการศึกษาดูงาน และเพื่อความสำเร็จขึ้นสูงในอาชีพของ
ตนเองอีกด้วย

จากตัวกระตุ้นในการเดินทางทั้ง 4 ประเภทนี้ โรบินสัน (H. Robinson, 1976)^{๓๔} ได้นำมาเป็นพื้นฐานในการกำหนดวัตถุประสงค์ในการท่องเที่ยวของ บุคคลทั่วไป โดยแบ่งออกเป็น 8 ประเภท ดังนี้

1. เพื่อการพักผ่อนให้เกิดความสดชื่นทั้งร่างกายและจิตใจ
2. เพื่อการรักษาสุขภาพ
3. เพื่อเข้าร่วมในกิจกรรมทางกีฬา
4. เพื่อความพอใจและความสนุกสนานตื่นเต้นส่วนตัว เป็นครั้งคราวใน

ลักษณะที่เป็น holiday-making เป็นต้น

5. เพื่อความสนใจในสิ่งสำคัญของประเทศอื่น
6. เพื่อเหตุผลระหว่างตัวบุคคล
7. เพื่อเหตุผลทางด้านจิตใจ
8. เพื่อเหตุผลทางธุรกิจและอาชีพ

2.3.3 แนวความคิดด้านความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว

ด้วยเหตุที่การท่องเที่ยวของมนุษย์แต่ละคนไม่เหมือนกัน บางคนชอบแหล่ง
ท่องเที่ยวตามธรรมชาติ บางคนชอบแหล่งท่องเที่ยวประเภทที่ให้ความบันเทิง แหล่งท่องเที่ยว
เหล่านี้ ปีเตอร์ (Peters, 1969)^{๓๕} ได้จัดหมวดหมู่ออกเป็น 5 ประเภทด้วยกัน คือ

1. แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Attractions) ได้แก่
สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ อนุสาวรีย์ หรือสิ่งก่อสร้างที่เก่าแก่ พิพิธภัณฑ์ วัฒนธรรมรูปแบบ
ใหม่ ๆ สถาบันทางการศึกษาหรือทางการเมือง ตลอดจนประเพณีทางศาสนาต่าง ๆ
2. แหล่งท่องเที่ยวซึ่งแสดงออกถึงประเพณีต่าง ๆ (Tradition
Attractions) ได้แก่ เทศกาลประจำชาติ ศิลปะพัฒนากรรม ดนตรี นิยายพื้นบ้าน ชีวิตและ
ประเพณีดั้งเดิมของชนพื้นเมืองต่าง ๆ
3. แหล่งท่องเที่ยวซึ่งแสดงถึงความงดงามในรูปแบบต่าง ๆ ของภูมิ-
ประเทศ (Scenic Attractions) ได้แก่ สถานที่สวยงามตามธรรมชาติ อุทยานแห่งชาติ

^{๓๔}H. Robinson, A Geography of Tourism (London : The Chaucer Press, 1976), p.30

^{๓๕}M. Peters, International Tourism (London : Hutchinson, 1969), pp.148-149

ชีวิตสัตว์ป่า ดอกไม้ และสวนไม้ประดับที่แปลก ๆ ชายทะเล และแหล่งท่องเที่ยวบนภูเขาต่างๆ เป็นต้น

4. แหล่งท่องเที่ยวประเภทที่ให้ความบันเทิง (Entertainment Attractions) ได้แก่ การเข้าร่วมหรือเล่นกีฬาต่าง ๆ การแสดงในสวนสาธารณะ สวนสัตว์ หรือพิพิธภัณฑ์สัตว์ทะเลต่าง ๆ โรงภาพยนตร์ หรือโรงละคร แหล่งบันเทิงยามค่ำคืน ตลอดจนภัตตาคาร เป็นต้น

5. แหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ (Other Attractions) เช่น สถานพักผ่อน-สุขภาพประเภทต่าง ๆ สถานที่อาบน้ำแร่ ตลอดจนสถานที่ท่องเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งไม่มีปรากฏในที่อื่น เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวจัดเป็นอุปทาน (supply) ที่สำคัญของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของประเทศหนึ่ง ๆ การท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น สามารถยกระดับเศรษฐกิจของประเทศให้เพิ่มพูนขึ้นได้ เช่น ในแง่ของการจ้างงานของประชาชนในท้องถิ่น หรือช่วยทำให้ภาวะดุลย์การชำระเงินของประเทศดีขึ้น ซึ่ง H. Robinson ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวช่วยเศรษฐกิจของชาติได้ในลักษณะที่มันช่วยพัฒนาและสร้างความสำคัญให้กับเศรษฐกิจในระดับภาค ได้รวดเร็วกว่าอุตสาหกรรมประเภทอื่น และโดยธรรมชาติของการท่องเที่ยวที่ยังช่วยยกระดับของพื้นที่โดยรอบภูมิภาคให้เกิดความสำคัญขึ้นมาอีกด้วย²⁶

ความสำคัญของการท่องเที่ยวต่อเศรษฐกิจและสังคมนั้น ยัง (Young, 1973)²⁷ ได้นำมาสรุปไว้เป็น 5 ประการ คือ

1. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน สำหรับนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ และนักท่องเที่ยวภายในประเทศ รวมทั้งเป็นประโยชน์ต่อคนในท้องถิ่นด้วย

2. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดงานต่าง ๆ ขึ้นมา โดยเฉพาะงานสำหรับแรงงานประเภทที่ไม่ต้องอาศัยฝีมือและความชำนาญ (unskilled workers)

3. การท่องเที่ยวสามารถเป็นนโยบายหลักของการพัฒนาภาค โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะก่อให้เกิดความสมดุลย์ ระหว่างพื้นที่ ที่เป็นแหล่งอุตสาหกรรมหลัก กับพื้นที่ที่ไม่เป็นแหล่งอุตสาหกรรมของประเทศ

4. การท่องเที่ยวเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมอื่น ๆ ได้ เช่น งานหัตถกรรมต่าง ๆ สินค้าประเภทเครื่องหนัง เสื้อผ้า เพชรพลอย เครื่องแก้ว อาหาร เครื่องดื่ม เครื่องมือเกี่ยวกับการสันทนาการต่าง ๆ เป็นต้น

²⁶H. Robinson, A Geography of Tourism, pp.31-32

²⁷George Young, Tourism : Blessing or Blight? (Harmondsworth : Penguin Books, Ltd., 1973), pp.134-137

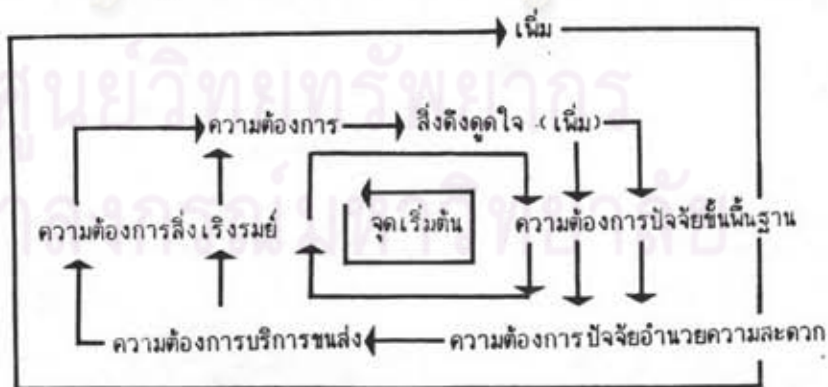
5. การพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอาจส่งเสริมให้เกิดภาพพจน์ที่ดีของประเทศ ในสายตาของคนทั้งโลก และยังทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้านอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก ในด้านการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวหนึ่ง สิ่งหนึ่งที่ต้องคำนึงถึงก็คือ สิ่งอำนวยความสะดวกด้านกายภาพสำหรับนักท่องเที่ยว (Physical Facilities) Lawson และ Boud-Bovy^{๒๒} กล่าวว่า สิ่งนี้มีความสำคัญและเกี่ยวข้องอย่างมากต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเฉพาะของการท่องเที่ยว เช่น โรงแรม ชายหาดสาธารณะ หรือเรื่องทั่ว ๆ ไปในพื้นที่นั้น เช่น ถนน การโทรคมนาคมสื่อสาร เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากสิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านี้เป็น "แรงดึงดูดที่ถูกสร้างขึ้น" ที่มีความสำคัญนอกเหนือไปจาก "แรงดึงดูดทางธรรมชาติ" ซึ่งหมายถึง ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวนั่นเอง

2.3.4 แนวความคิดด้านอุปสงค์และอุปทานทางการท่องเที่ยว

ชยากรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์ ได้กล่าวถึงลักษณะที่น่าสนใจของอุปสงค์และอุปทานทางการท่องเที่ยวไว้ดังนี้ คือ

อุปสงค์ทางการท่องเที่ยวมีลักษณะเป็นหลังผลักดันให้เกิดการอุปโภคและบริโภคสินค้าอื่น ๆ เนื่องจากสินค้าทางการท่องเที่ยวเกิดจากการผสมผสานสินค้าและบริการต่าง ๆ ชนิด เช่น เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดแห่งหนึ่ง นอกจากจะอุปโภค บริโภค บริการยานพาหนะแล้ว ก็ยังต้องการบริโภคอาหารเครื่องดื่ม และอุปโภค บริการจากปัจจัยพื้นฐานอื่นอีกด้วย ดังแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 การขยายตัวของอุปสงค์ทางการท่องเที่ยว

หมายเหตุ : ขนาดของสี่เหลี่ยม หมายถึง อุปสงค์ที่จะเพิ่มขึ้นจากจุดเริ่มต้น

ที่มา : ท.ท.ท. จุลสารการท่องเที่ยว 7(กรกฎาคม 2531) : 25

^{๒๒}Fred Lawson and Manuel Boud-Bovy, Tourism and Recreation Development, pp.9-10

ลักษณะที่การท่องเที่ยวมีพลังผลักดันอุปสงค์ เอื้อประโยชน์ต่อกันนี้ มีความสำคัญในแง่ของการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมาก เพราะหากเกิดวิกฤตการณ์ใดกับอุปสงค์ตัวใดตัวหนึ่ง เช่น อุปสงค์ต่อการอุปโภคบริโภค สิ่งดึงดูดใจลดลง ย่อมทำให้อุปสงค์ต่อสิ่งอื่น ๆ ลดลงตามไปด้วย และจะมีลักษณะเช่นเดียวกันในทางตรงกันข้าม^{๓๙}

สำหรับอุปทานการท่องเที่ยวนั้น เนื่องจากสินค้าทางการท่องเที่ยว เกิดจากการผสมผสานระหว่างสินค้าและบริการต่างชนิด ต่างประเภทเข้าด้วยกัน จึงเป็นผลให้การควบคุมมาตรฐาน และคุณภาพของสินค้าและบริการทำได้ยาก เนื่องจากมีปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายในมาเป็นตัวแปร ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้เสมอ ปัจจัยบางอย่างก็เป็นเรื่องที่ผู้ประกอบการไม่สามารถคาดการณ์ล่วงหน้า ควบคุมให้เกิดหรือไม่ให้เกิดได้ยาก หรือไม่ได้เลย เช่น ความแปรปรวนของสภาพดินฟ้าอากาศ สถานการณ์ความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง การจราจร อุบัติภัย ฯลฯ ดังนั้น ทั้งผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยว จึงมีโอกาสเสี่ยงกับผลอันไม่พึงปรารถนา ที่อาจเกิดขึ้นโดยไม่คาดคิดได้มาก^{๔๐}

สันติ ชุตินธรา^{๔๑} ได้กล่าวถึงการพัฒนาพื้นที่หนึ่งที่มีความเหมาะสม มีศักยภาพให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวได้นั้น ก็หมายความว่า การเพิ่มอุปสงค์และอุปทานด้านการท่องเที่ยวให้แก่พื้นที่นั้นนั่นเอง

การเพิ่มอุปสงค์ คือ การชักจูง ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวในพื้นที่นั้นเพิ่มจำนวนมากขึ้น ส่วนการเพิ่มอุปทาน คือ การปรับปรุงพัฒนาพื้นที่ให้สามารถรองรับ และให้บริการตอบสนองความต้องการแก่นักท่องเที่ยวที่จะเดินทางมาเที่ยวได้อย่างเพียงพอ (ทั้งแหล่งท่องเที่ยวในเขตเมืองและพื้นที่รอบนอกโดยทั่วไป) ไม่ว่าจะเป็นการสร้างโรงแรม ร้านอาหาร ถนน ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท หรือแม้แต่การสร้างท่อระบายน้ำ และการบำบัดน้ำเสีย ก็ถือว่าเป็นการสร้างอุปทานด้านการท่องเที่ยวให้แก่พื้นที่เช่นกัน

อุปสงค์และอุปทานด้านการท่องเที่ยว จะมีผลต่อกันและกันโดยตรง กล่าวคือ เมื่ออุปสงค์หรือนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเที่ยวจำนวนมากขึ้น อุปทานหรือการพัฒนาพื้นที่และบริการทางการท่องเที่ยวในพื้นที่นั้นก็จะเพิ่มปริมาณและคุณภาพขึ้นตาม เพื่อให้มีความสมดุลกับ

^{๓๙}ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, "อุปสงค์การท่องเที่ยว," ททท. จุลสารการท่องเที่ยว 7(กรกฎาคม 2531) : 25

^{๔๐}ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, "อุปทานการท่องเที่ยว," ททท. จุลสารการท่องเที่ยว 7(ตุลาคม 2531) : 57

^{๔๑}สันติ ชุตินธรา, "ความสามารถในการรองรับของพื้นที่ (Carrying Capacity): เพดานการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่ต้องให้ความสำคัญในปัจจุบัน," ททท. จุลสารการท่องเที่ยว 6(ตุลาคม 2530) : 36

อุปสงค์ และในทางกลับกัน เมื่ออุปทานด้านการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น เช่น มีการก่อสร้างโรงแรมมากขึ้น มีร้านอาหารเพิ่มขึ้น หรือปรับปรุงถนนหนทางให้ดีขึ้น อุปทานนั้นก็จะมีผลในการชักจูงและดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวเพิ่มจำนวนขึ้น ซึ่งนั่นก็คือ การเพิ่มอุปสงค์ด้านการท่องเที่ยวนั่นเอง

2.3.5 บทบาทและหน้าที่ของเมืองต่อการท่องเที่ยว

เมืองอาจมีความสำคัญและมีบทบาททางการท่องเที่ยว แบ่งออกเป็น 2 ประเภท กล่าวคือ เป็นแหล่งของการให้บริการต่อนักท่องเที่ยวในด้านสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ (Tourist Service Center) เช่น สถานที่พักผ่อน บริษัทนำเที่ยว ร้านอาหาร เป็นต้น หรืออาจจะเป็นแหล่งท่องเที่ยว (Tourist Spot) โดยที่มีพื้นที่การท่องเที่ยว (Tourist Area) อยู่ภายในตัวเมืองเองก็ได้ เช่น ย่านการค้า สถาบันเชิงเรีงรมย์ เป็นต้น

การที่เมืองจะมีบทบาทและหน้าที่ทั้ง 2 ประเภทดังกล่าวได้ จะต้องมีความพร้อมอยู่ในตัว ความพร้อมในที่นี้หมายถึง สิ่งหรือส่วนประกอบของสถานที่ท่องเที่ยวแห่งนั้น ที่จะต้อนรับนักท่องเที่ยว หรือสิ่งที่จะช่วยในการตัดสินใจของนักท่องเที่ยว ที่จะเลือกเดินทางมาสู่สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนั้น แม้ว่าความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวจะไม่ใช้สิ่งดึงดูดใจ หรือตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว แต่ความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวก็มีอิทธิพลมากในการตัดสินใจเลือกเดินทางมายังสถานที่นั้น^{๔๒}

วิวัฒน์ชัย บุญยกศักดิ์^{๔๓} ได้กำหนดความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวออกเป็นลักษณะใหญ่ ๆ 5 ประการ ได้แก่

1. สภาพของการเข้าถึง
2. สิ่งอำนวยความสะดวก
3. สภาพแวดล้อม
4. ข้อจำกัดในการรับนักท่องเที่ยว
5. ความมีชื่อเสียงในปัจจุบัน

ในด้านการเป็นแหล่งท่องเที่ยวของเมืองนั้น สามพร ภูมิไมตรีจิตร^{๔๔} ได้สัมภาษณ์มีคฤเทศก์ของบริษัทนำเที่ยว จำนวน 6 แห่ง ซึ่งได้ข้อสรุปเกี่ยวกับพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวในตัวเมืองที่น่าสนใจดังนี้

^{๔๒}วิวัฒน์ชัย บุญยกศักดิ์, "ศักยภาพสำคัญอย่างไรต่อแหล่งท่องเที่ยว," ททท. จุลสาร-การท่องเที่ยวน 8 (เมษายน 2532) : 43

^{๔๓}เรื่องเดียวกัน.

^{๔๔}สามพร ภูมิไมตรีจิตร, "การพัฒนากฎมิตินเมืองเพื่อการท่องเที่ยวและพักผ่อน," ททท. จุลสารการท่องเที่ยวน 8 (กรกฎาคม 2532) : 16

1. การท่องเที่ยวในเขตเมือง มักเป็นไปในรูปของศิลปวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ เมืองที่เน้นหนักไปทางด้านสถานเริงรมย์หรือการพักผ่อนตามธรรมชาติ มีไม่กี่แห่ง เช่น พัทยา นักท่องเที่ยวที่ใช้เวลาในเมืองมาก ๆ มักจะมีความสนใจในด้านศิลปะและประวัติศาสตร์มากกว่าอย่างอื่น ๆ

2. นักท่องเที่ยวคาดหวังว่าจะได้ประสบพบเห็นสิ่งที่มีชื่อเสียงของเมือง อยากใกล้ชิดกับคนท้องถิ่น ได้ทดลองและสัมผัสสิ่งแปลกใหม่ นักท่องเที่ยวมักสนใจผลไม้และดอกไม้ของไทยมาก

3. นักท่องเที่ยวที่นักค้างคืน แบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ ประเภทแรก พักผ่อนอยู่กับที่พักรวม ประเภทที่สอง สนใจสถานเริงรมย์ ประเภทที่สาม สนใจในลักษณะตลาดกลางคืน (โต้รุ่ง) หรือประเภทไนท์บাজারของเชียงใหม่ ซึ่งจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองต่างๆ เนื่องจากตลาดพื้นเมืองของไทยมีลักษณะพิเศษที่ประเทศในแถบอื่นไม่มี และทำให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสชีวิตชาวเมืองได้อย่างเต็มที่ด้วย

4. ปัจจัยอื่น ๆ ที่มีผลต่อการท่องเที่ยวในตัวเมือง ได้แก่ ถนนหนทางต้องสะดวก สภาพอากาศที่ร้อนและมีฝุ่นทำให้นักท่องเที่ยวไม่อยากเข้าไปเที่ยว การบริการด้านการท่องเที่ยวต่าง ๆ ก็ต้องมีมากพอสมควร เช่น ที่จอดรถ จุดแวะพัก ร้านอาหาร บ้ายชี้ทาง เป็นต้น

2.4 สรุปแนวความคิด

จากแนวความคิดทั้ง 3 ด้าน ดังกล่าวข้างต้น อาจกล่าวสรุปโดยทั่วไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดทั้ง 3 สำหรับงานวิจัยนี้ได้ว่า การที่เมืองใดเมืองหนึ่ง จะกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือเป็นพื้นที่ที่มีบทบาททางการท่องเที่ยวได้ จะต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับย่านการค้าหรือพื้นที่พาณิชย์กรรมภายในเมือง ซึ่งเป็นตัวรองรับ และให้บริการต่อนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาเที่ยว ดังนั้น เมื่อเมืองใดปรากฏลักษณะของการท่องเที่ยวขึ้น เมืองนั้นก็จะมีลักษณะเฉพาะของพื้นที่พาณิชย์กรรมเกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงรวมทั้งการเติบโตของย่านพาณิชย์กรรมก็จะสัมพันธ์กับการขยายตัวของการท่องเที่ยวโดยตรง ซึ่งถ้าหากว่าภาวะของการท่องเที่ยวมีความแจ่มใส กล่าวคือ มีอัตราการขยายตัวของจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว (Tourism Facilities) ก็จะปรากฏเพิ่มขึ้นเป็นลำดับโดยตรง สิ่งอำนวยความสะดวกดังกล่าวจะปรากฏรวมตัวกันอยู่บนพื้นที่พาณิชย์กรรมของเมืองโดยเฉพาะ ได้แก่ โรงแรม ร้านอาหาร-ภัตตาคาร สถานบันเทิงเริงรมย์ และร้านจำหน่ายสินค้าแก่นักท่องเที่ยวประเภทต่าง ๆ เป็นต้น กรณีการเกิดขึ้นของแหล่งท่องเที่ยว แล้วจึงปรากฏพื้นที่พาณิชย์กรรมรองรับต่อมา เช่น เมืองหาดใหญ่หรือเมืองพัทยา เป็นต้น

สำหรับเมืองหาดใหญ่ การเกิดขึ้นของย่านการค้า และพื้นที่พาณิชย์กรรมที่สำคัญ มีความสัมพันธ์โดยตรงกับภาวะการท่องเที่ยวของเมือง และอาจกล่าวได้ว่า พื้นที่

พาณิชย์กรรมในเมือง เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการสนับสนุนต่อการท่องเที่ยวโดยตรง และมีผลทำให้ตัวเมืองหาดใหญ่กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของนักท่องเที่ยว ด้วยเหตุนี้ พื้นที่พาณิชย์กรรมและธุรกิจการท่องเที่ยวในเมืองหาดใหญ่จึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อซึ่งกันและกันอย่างมาก ดังนั้นอะไรก็ตามที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อพื้นที่พาณิชย์กรรม ก็ย่อมจะส่งผลกระทบโดยตรงต่อภาวะการท่องเที่ยวของเมืองด้วย และในทำนองเดียวกัน ถ้าหากภาวะการท่องเที่ยวของเมืองได้รับผลกระทบจากตัวแปรอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่านพาณิชย์กรรมและธุรกิจการค้าของเมืองก็ย่อมจะได้รับผลกระทบตามไปด้วย ซึ่งทั้งหมดจะส่งผลกระทบโดยตรงต่อระบบเศรษฐกิจส่วนรวมของเมืองหาดใหญ่ ซึ่งมีสภาพทางเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับภาวะการค้าและการท่องเที่ยวเป็นหลัก

ศูนย์วิทยพัชการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พาณิชย์กรรมในเมือง เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการสนับสนุนต่อการท่องเที่ยวโดยตรง และมีผลทำให้ตัวเมืองหาดใหญ่กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของนักท่องเที่ยว ด้วยเหตุนี้ พื้นที่พาณิชย์กรรมและธุรกิจการท่องเที่ยวในเมืองหาดใหญ่จึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อซึ่งกันและกันอย่างมาก ดังนั้นอะไรก็ตามที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อพื้นที่พาณิชย์กรรม ก็ย่อมจะส่งผลกระทบต่อภาวะการท่องเที่ยวของเมืองด้วย และในทำนองเดียวกัน ถ้าหากภาวะการท่องเที่ยวของเมืองได้รับผลกระทบจากตัวแปรอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่านพาณิชย์กรรมและธุรกิจการค้าของเมืองก็ย่อมจะได้รับผลกระทบตามไปด้วย ซึ่งทั้งหมดจะส่งผลกระทบโดยตรงต่อระบบเศรษฐกิจส่วนรวมของเมืองหาดใหญ่ ซึ่งมีสภาพทางเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับภาวะการค้าและการท่องเที่ยวเป็นหลัก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย